

до неї / А.Ф. Линенко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 1998. - № 2. - С. 168-170.

9. Русаков Ю.Т. Развивающая образовательная среда колледжа как фактор формирования готовности студентов к профессиональной деятельности: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08. - Магнитогорск, 2006. - 40 с.

10. Цільмак О.М. Психологічні детермінанти проявів агресії у працівників органів внутрішніх справ: дис... канд. психол. наук: 19.00.06 / Олена Миколаївна Цільмак. - К., 2004. - 312 арк.

11. Словник української мови / Електронний ресурс: <http://uktdic.appspot.com>.

12. Академічний тлумачний словник (1970–1980) / Електронний ресурс: <http://sum.in.ua>.

13. Орфографічний словник української мови / Електронний ресурс: slovnuk.ua.

14. Общий толковый словарь русского языка / Електронний ресурс: <http://tolkslovar.ru/v3140.html>.

15. Ожегов С.И. и Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: РАН. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. 4-е изд., доп. М., 1999. - 944 с.

16. Большой толковый словарь русского языка. / Электронный ресурс: ushdict.narod.ru.

17. Википедия / Электронный ресурс: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.

18. Словник іншомовних слів / Електронний ресурс: <http://slovopedia.org.ua/36/53402/241882.html>.

19. Економічна енциклопедія / Електронний ресурс: <http://slovopedia.org.ua/38/53402/380732.html>.

20. Словари АBBY Lingvo (Uk-Uk) / Електронний ресурс: <http://www.lingvo.ua/ru/Interpret/uk-ru>.

21. Словник іншомовних слів Тосінг - X. 2008 р. - 768 с.

22. Климов Е.А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы. К психологическим основам научной организации труда, учения, спорта: автореферат дисс. докт. психол. н. - Л.: ЛГУ, 1969. - 34 с.

Пасько О.М.

кандидат юридичних наук.

доцент кафедри психології та педагогіки ОДУВС

Надійшла до редакції: 30.04.2013

УДК 159.9:343.985

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ДО СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ

Петриченко В. Г.

На рубежі ХХ і ХХІ століть проблеми ефективного регування на кризові явища соціального характеру стали одними з важливіших як для окремих країн, так і для світового суспільства загалом. Така ситуація пояснюється масштабами й характером їх негативних наслідків. Якщо раніше радикальні, екстремістські й терористичні осередки діяли методом одиничних провокацій, шантажу, незначних актів насилля, організації поодиноких масових заворушень, то на сьогодні масштабність вказаних злочинних дій набагато зросла. Первинними об'єктами їх впливу стають об'єкти інфраструктури (вокзали, аеропорти, державні будівлі, спортивні споруди тощо). Особливістю сучасних кризових явищ соціального характеру є їх масштабність, непередбачуваність і велика кількість людських жертв. Прикладом є події, які у світову історію увійшли під назвою "Арабська весна", - хвиля демонстрацій і путчів, що почалися в арабському світі 18 грудня 2010 р. Відбулися перевороти в Тунісі, Єгипті і Ємені; громадянські війни в Лівії (привели до падіння режиму) і Сирії (триває); громадянське повстання в Бахреїні; масові протести в Алжирі, Іраку, Йорданії, Марокко й Омані [1]. У більшості цих країн саме соціальні проблеми й поштовх радикальних осередків призвели до напруження політичної ситуації.

Така ситуація говорить про значимість проведення вивчення й впровадження в практичну діяльність наукових новел, які мають на меті підвищення ефективності морально-психологічної підготовки сил охорони правопорядку під час реагування на кризові явища соціального характеру.

Дослідженням окремих аспектів організації й проведення спеціальних операцій силами охорони правопорядку займалися такі вчені, як Ю.В. Дубко, І.О. Кириченко, М.В. Корнієнко, В.В. Крикун, В.В. Крутов, С.О. Кузніченко, В.А. Лаптії, В.М. Плішкін, В.В. Посметний, М.Б. Саакян, В.Л. Трасковський, О.М. Шмаков тощо. Однак у роботах вказаних авторів відсутнє комплексне дослідження питань морально-психологічної підготовки особового складу сил

охорони правопорядку до спеціальних операцій.

Метою статті є вивчення проблем морально-психологічної підготовки особового складу сил охорони правопорядку до спеціальних операцій і вироблення пропозицій щодо її вдосконалення.

Проведення спеціальних операцій є одним з організаційно-тактичних способів швидкого реагування спільно або окремо сил охорони правопорядку на кризові явища соціального характеру. Проводячи спеціальні операції із застосуванням зброї, спеціальних засобів, сили охорони правопорядку здійснюють припинення протиправних дій, затримання озброєних злочинців, ліквідацію (мінімізацію) наслідків протиправних дій, виходячи з масштабів і небезпеки, яку становить об'єкт ускладнення оперативної обстановки. У спеціальних операціях переважно беруть участь не лише підрозділи спеціального призначення, а й інші допоміжні підрозділи, яким у повсякденній службовій діяльності доводиться виконувати найрізноманітніші обов'язки, деколи абсолютно не пов'язані з виконанням службово-бойових завдань (слідчі, кадрові, тилові служби тощо), що ускладнює процес підготовки, координації та взаємодії між учасниками операції. Це визначає особливі вимоги до рівня професійної підготовки всіх без винятку працівників і військовослужбовців сил охорони правопорядку.

Саме тому, на нашу думку, доцільно розробити загально-відомчу інструкцію щодо підготовки особового складу сил охорони правопорядку до спеціальних операцій. Основну увагу в запропонованому нормативному акті слід приділити підготовчій стадії, тобто професійній підготовці особового складу сил охорони правопорядку, виробленню й закріпленню навичок їх працівників, утворенню й підтриманню в належному стані їх засобів і розробці певних типових (оперативних) планів, які б вирішували низку ситуаційних завдань (виходячи з рівня небезпеки, масштабу протиправних дій, місцевості, об'єкта посягання тощо).

Підготовка сил і засобів до проведення спеціальної

операції повинна включати: підбір та екіпіровку особового складу, виховну роботу з ним; підготовку зброї, техніки, спеціальних засобів, спорядження, засобів зв'язку, службових собак; інструктажі й заняття з особовим складом сил охорони правопорядку щодо підготовки до дій у майбутній операції та дотримання заходів безпеки тощо [2, 11].

В.В. Крикун зазначає, що підготовка особового складу сил охорони правопорядку до дій під час проведення спеціальної операції є процеом навчання, спрямованим на формування й розвиток професіоналізму, що характеризується: спеціальними знаннями конкретної службової діяльності, яка базується на загальних ідеологічних, правових, психологічних, управлінських, тактичних та інших навичках; професійно-діловими якостями й наявністю досвіду практичної діяльності, що визначають здатність особового складу сил охорони правопорядку до виконання завдань спеціальної операції; умінням і навичками правильно й швидко вирішувати покладені завдання та виконувати функції спеціальної операції; психологічним станом і поведінням в умовах, що склалися; готовністю особового складу сил охорони правопорядку до дій у надзвичайних ситуаціях або при ускладненні оперативної обстановки.

При цьому готовність сил охорони правопорядку до участі в спеціальній операції досягається за рахунок: проведення систематичної, цілеспрямованої, комплексної підготовки сил і засобів до дій у спеціальній операції; завчасної підготовки типового (оперативного) плану; підтримки в належному стані матеріально-технічних засобів, які використовуються під час проведення спеціальної операції; формування психологічної стійкості особового складу; постійного удосконалення взаємодії сил різних державних органів як між собою, так і з населенням і засобами масової інформації [3, 118-119].

Слід зазначити, що особлива увага в ході підготовки повинна приділятися морально-психологічній готовності та психологічній стійкості особового складу сил охорони правопорядку.

Щодо морально-психологічної готовності особового складу сил охорони правопорядку, то вона досягається завдяки спеціальним методикам, які спрямовані на:

- формування, удосконалення й підтримку професійно-психологічної орієнтованості особистості конкретного працівника;
- розвиток професійної спостережливості, пам'яті, мислення, уміння враховувати психологічні аспекти при виконанні своїх обов'язків;
- навчання методам саморегуляції емоційного стану й поведіння в умовах проведення спеціальної операції тощо.

Психологічна стійкість - це властивість особистості, окремими аспектами якої є стійкість, урівноваженість, опірність. Вона дає змогу особистості протистояти життєвим труднощам, несприятливому тискові обставин, зберігати здоров'я й працездатність у різних випробуваннях [4, 841]. Розглядаючи питання психологічної стійкості, специфічної для особового складу сил охорони правопорядку, треба наголосити, що її основною рисою є можливість конкретного працівника адекватно реагувати на надзвичайні ситуації різної генези, виконувати покладені завдання в екстремальних умовах, витримувати фізичні й психологічні навантаження. Психологічна стійкість повинна виявлятися під час проведення кадрового відбору кандидатів до сил охорони правопорядку й контролюватися впродовж всієї служби. Крім цього, особи,

які не відповідають особливим критеріям психологічної стійкості, повинні виконувати службові функції й не повинні брати участь у проведенні спеціальних операцій.

Зарубіжний досвід свідчить про важливість морально-психологічної підготовки та психологічної стійкості при проведенні спеціальних операцій. Так, наприклад, у період бойових дій армії Сполучених Штатів Америки в Індонезії тільки 25,1 % особового складу були готові вести ефективний прицільний вогонь на початковому етапі їх участі в умовах інтенсивної вогнєвої протидії з боку противника [5, 118]. Дослідження головного психолога військово-психологічного інституту США Ж. Агрелла з досвіду бойових дій у Кореї та Південному В'єтнамі показали, що лише 24,8 % солдат застосовують зброю в бою [6, 34]. Така ситуація говорить про існування недоліків у морально-психологічній підготовці бійців, що призводить до великої кількості втрат серед особового складу. Водночас у проведенні спеціальних операцій сил охорони правопорядку, як уже зазначалося, бере участь особовий склад, який не завжди належним чином підготовлений до виконання службово-бойових завдань, що може призвести до їх зриву.

Крім цього, серйозною проблемою, яка пов'язана з недостатністю морально-психологічної підготовки, є психічні травми, яких може зазнати особовий склад сил охорони правопорядку в надзвичайних ситуаціях. Так, у дослідженнях М.Г. Логачова [7, 143-145] наводяться факти про те, що підрозділи, які брали участь в інцидентах з масовими жертвами, за наступні два-три роки можуть втратити до 20 % особового складу через порушення психологічної адаптації. Обстеження працівників відділу внутрішніх справ у м. Будьоннівську, проведене через десять місяців після нападу терористичних угруповань Ш. Басаєва, виявило наявність посттравматичних порушень у 21,5 % особового складу. Було встановлено, що психічна травматизація особового складу мала масовий характер (тоді загинуло 16 працівників міліції), переживання цих трагічних подій супроводжувалося гострими емоціями (горе, страх), почуттями розгубленості й власної беззахисності перед злочинцями [7, 168-169].

Також треба брати до уваги, що при проведенні спеціальних операцій працівники спеціальних підрозділів мають стислі строки щодо ефективного психологічного налаштування до виконання службово-бойових завдань у різних екстремальних умовах, набуває актуальності розроблення ефективної системи організаційно-правового забезпечення морально-психологічної підготовки сил охорони правопорядку до цих умов.

Ця система повинна будуватися на базі єдиного структурного підрозділу міжвідомчого центру підготовки до спеціальних операцій і підвищення кваліфікації сил охорони правопорядку. Цей підрозділ повинен комплектуватися фахівцями з бойової, тактичної, вогневої, фізичної та психологічної підготовки, що мають великий досвід виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах. Одним із завдань цього підрозділу повинно стати проведення аналізу особистості на психологічну витривалість і надання ґрунтовного висновку кадровим підрозділам.

Працівники зазначеного центру повинні мати відповідну форму допуску до державної таємниці, що зумовлено обов'язковістю їх участі в підготовці й проведенні спеціальних операцій, також за антитерористичним планом "Бумеранг". На цей орган повинні покладатися контрольні функції підготовки працівників спеціальних підрозділів

сил охорони правопорядку до різних операцій, участь у розробленні планів і розрахунків з урахуванням об'єкту спрямованості злочинних проявів і перевірка ефективності виконання службово-бойових завдань шляхом організації й проведення командно-штабних і тактико-спеціальних навчань з постійним оцінюванням результатів підготовки та стимулюванням до підвищення професійного рівня.

У положенні про створення цього підрозділу одним з основних завдань повинно стати підвищення ефективності підготовки спеціальних підрозділів сил охорони правопорядку до виконання завдань в екстремальних умовах проведення спеціальних операцій і підвищення їх кваліфікації. Основним з напрямів роботи цього центру повинна стати морально-психологічна підготовка до дій у найнебезпечніших умовах, що пов'язані з припиненням і локалізацією соціально-політичних загроз (захоплення заручників, повітряного, морського, річного, залізничного, дорожнього транспорту; захоплення або руйнування об'єктів життєдіяльності, підвищеної небезпеки тощо).

Діяльність центру підготовки до спеціальних операцій і підвищення кваліфікації сил охорони правопорядку повинна спрямовуватися на вирішення таких основних завдань, як:

- забезпечення психологічної стійкості та навчання переборюванню психологічних труднощів;
- стимулювання активності в розрішенні професійних (службово-бойових) завдань;
- згуртованість службових колективів спеціальних підрозділів Служби безпеки України, органів внутрішніх справ, внутрішніх військ МВС України, Управління державної охорони України, Державної прикордонної служби України та ін.;
- підвищення рівня взаємовиручки, взаємодопомоги, впевненості в собі й у своїх товаришах;
- перевірка й підвищення рівня бойової підготовки (володіння зброєю, спеціальними засобами);
- обмін досвідом і техніками спеціальної фізичної підготовки.

Досвід дій при проведенні спеціальних операцій може бути набутий під час навчання і практичних занять, впроваджуваних із застосуванням холостих патронів, засобів імітації тощо; навчання мають бути двосторонніми, тобто особи, які виконують роль злочинців чи правопорушників, повинні не тільки позначати "противника", а й також мати певну свободу дій, можливість вільного прийняття необхідних рішень, що дійсно наближає обстановку, створювану на навчаннях, до реальної. Такі практичні заняття, на нашу думку, дозволять посилити як професійні навички, так і морально-психологічну підготовленість особового складу.

Викладене дозволяє вказати на те, що попередній підготовчий етап має велике значення для ефективності виконання службово-бойових завдань особового складу

сил охорони правопорядку в умовах проведення спеціальних операцій і дозволить не допустити виникнення психологічних травм у особового складу.

Підготовка особового складу сил охорони правопорядку до спеціальних операцій безпосередньо спрямована на підтримку високого морального стану, пильності, стійкості в подоланні труднощів, розвиток розумної ініціативи, сміливості, винахідливості й рішучості. Морально-психологічна підготовка особового складу сил охорони правопорядку до спеціальних операцій нерозривно пов'язана зі психологічною стійкістю, що є важливим елементом психологічного супроводження службово-бойової діяльності, як у період проведення спеціальної операції, так і в період реабілітації (профілактика психологічних травм).

Провідне місце в організації підготовки особового складу сил охорони правопорядку повинен посідати спеціалізований міжвідомчий центр підготовки до спеціальних операцій і підвищення кваліфікації, основними завданнями якого стане підготовка особового складу сил охорони правопорядку до виконання службово-бойових завдань, а також вироблення ефективної моделі реагування на кризові явища соціального характеру.

Література

1. Истоки и смысл арабской революции. [Електронний ресурс]: Клиодинамика. - Режим доступу: http://cliodynamics.ru/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=287.
2. Про вдосконалення організації порядку проведення оперативно-профілактичних операцій і комплексних оперативно-профілактичних відпрацювань: Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 496 від 16 трав. 2003 р. - К.: МВС України, 2003 - 39 с.
3. Крикун В.В. Нормативно-правові та організаційно-тактичні засади проведення спеціальних операцій ОВС: дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.05 / Крикун В'ячеслав Віталійович; Кримськ. юрид. ін-т ОДУВС. - Сімферополь, 2010. - 226 с.
4. Варій М.Й. Загальна психологія : навчальний посібник / 2-ге видан., випр. і доп. - К.: "Центр учбової літератури", 2007. - 968 с.
5. Марьин М.И. Психологическое обеспечение анти-террористической деятельности: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М.И. Марьин, Ю.Г. Касперович. - М.: Изд. центр "Академия", 2007. - 208 с.
6. Шрамченко А.Ф. Вопросы психологи в управлении войсками / А.Ф. Шрамченко. - М.: Воениздат, 1973. - 196 с.
7. Логачев М.Г. Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів ОВС до дій в екстремальних ситуаціях: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.06 / Логачев Микола Георгійович. - Х., 2001. - 181 с.

Петриченко В.Г.

здобувач кафедри тактико-спеціальної та вогневої підготовки ОДУВС

Надійшла до редакції: 05. 04. 2013

УДК 159.9:343.985

ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ, РІЧЧЮ АБО МІСЦЕМ

Проценко О. О.

Покращенню ефективності боротьби зі злочинністю на сучасному етапі сприяє підвищення професіоналізму, організованості правоохоронних органів, а також зміцнення гарантії забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві, що потребують

удосконалення правової процедури отримання доказів у кримінальному процесі. На практиці слідчий використовує багато різних методів і прийомів, одним з таких є метод спостереження. Поняття його загальнотеоретичних і нормативно-правових основ сприятиме зростанню